

‘Mister Voedsel-boss’ over de (on)mogelijk- heden van het voedselbos in de stedelijke omgeving

Wouter van Eck

‘De term voedselbos is aan inflatie onderhevig’

In Kenia ontdekte Wouter van Eck, medeoprichter van Stichting Voedselbosbouw Nederland, hoe monocultuur het ecosysteem uitput, terwijl een divers bos vol eetbare gewassen wél floreerde. Dit inzicht inspireerde hem om in Groesbeek een eigen voedselbos aan te leggen. Wat begon op een maisakker, groeide als Voedselbos Ketelbroek uit tot een oase met 350 eetbare plantensoorten, van fruitbomen tot kruiden. Hij laat ons zien hoe voedselbossen steden groener en insectvriendelijker maken en hoe ze werken als spons tegen droogte en hoosbuien. Steden zijn dus eigenlijk een perfecte plek voor voedselbossen. Van Eck legt uit hoe je met minimale inspanningen en samen met de natuur een rijke oogst krijgt en minder hoeft te onderhouden.

Auteur: Heleen Kommers

Hoe begin je als gemeente een voedselbos? ‘Kijk en denk met de ogen, neus en mond van insecten: wat hebben zij nodig in het landschap?’, zo begint Van Eck. ‘Want een insectenhotel is prima, maar veel belangrijker is een insectenrestaurant. Insecten zijn bestuivers; zonder hen valt veel van ons voedsel weg. En met de huidige hete en droge zomers, hoosbuien en achteruitgaande bodemkwaliteit door het verdwijnen van natuur, is onze monocultuur daarom niet langer houdbaar. Waar in agrarische gebieden tot 80 procent van de insecten verdwenen is, komen in steden inmiddels méér insectensoorten in hogere aantallen voor. Steden bieden namelijk een heel ecosysteem van kleine geveltuintjes, perkjes en lanen

Ketelbroek bezoek temidden van vegetatielagen

‘Net als dieren hebben mensen behoefte aan afwisseling in het landschap’

met bloeiende linden. Een voedselbos kan daar profijt van hebben én er aan bijdragen, doordat het zorgt voor een goede sponswerking van de bodem, het tegengaan van hittestress en een toename van de biodiversiteit. Hoe meer variatie in en om het voedselbos, hoe gunstiger.

Polycultuur

Van Eck: ‘Een voedselbos is altijd een polycultuur en alles wat daarin groeit, levert wat eetbaars op, met weinig inspanning en hulpbronnen. Zorg voor voldoende afwisseling in soorten vegetatie. Voor insecten moet er al vroeg in het jaar stuifmeel of nectar zijn. Gele kornoelje, honingbes en amandel zijn mooie, vroegbloeiende planten. In april is er een overvloed aan allerlei bloesems: dan staat veel teeltfruit in bloei. Maar in de (na)zomermaanden is het behoorlijk puzzelen om voldoende bloeiende planten te bieden. Het voedselbos-systeem, dat draait op insecten, moet daarom voldoende ruimte hebben om al die soorten te kunnen planten.’

Afwisseling in en per fruitsoort

Daarnaast is variatie per soort ook goed. ‘Je plant bijvoorbeeld verschillende pruimenvariëteiten. Dan creëer je een schatkamer met verschillende smaken en afwisseling op verschillende momenten. De pruimentijd begint al in juli met mirabellen en eindigt pas in oktober met kwetsen. Als je genoeg ruimte hebt, zou je iedere week andere pruimen kunnen plukken. Appels idem dito. Je hebt dan soorten en smaken die je in de supermarkt niet vindt.’

Verschiedende vegetatielagen met (volgroeide) bomen

Naast ruimte voor verscheidenheid is ruimte voor volgroeide bomen belangrijk. Van Eck: ‘De term voedselbos is wat aan inflatie onderhevig. Dan gaat het om een bosje van geringe omvang waar geen enkele boom in staat, want dat past niet. Het is echter cruciaal dat de bodem van het voedselbos-systeem steeds vruchtbaarder wordt door de productie van biomassa van alle vegetatielagen erboven. Er

zijn zeven vegetatielagen; kruinbomen dragen het meeste blad. Dat levert voedsel voor pissebedden, duizendpoten, regenwormen, microben en schimmels, dat ze omzetten in bodemvruchtbaarheid, waardoor het systeem zichzelf kan opbouwen.’

Ken de lokale omstandigheden

Voordat een keuze in vegetatie gemaakt kan worden, moet je weten hoe hoog de hoogste grondwaterstand is op de plaats waar het voedselbos moet komen. In sommige delen van ons land is die vrij hoog. Dan kun je bepaalde penwortelaars niet aanplanten, omdat die moeten ademen in de bodem en drainage nodig hebben. Daarom is er voldoende doorwortelbare ruimte nodig tussen grondoppervlak en waterstand. Voorbeelden van penwortelaars zijn tamme kastanje, walnoot en kaki. Van Eck: ‘Dat kan reden zijn om al aan het begin van het project een ontwerp te maken, waarbij je een deel ophooft en wellicht een poeltje graaft. Zo creëer je extra biotopen en een afwisselender landschap. Daardoor ontstaan er groeiplaatsen voor nóg meer soorten.’

Naast de grondwaterstand is de bodemsoort van belang bij de plantenkeuze. Bij veengrond, bijvoorbeeld, heeft ophogen geen zin, want dat geeft oxidatie. Je wilt soorten die goed gedijen in veen en de bijbehorende waterhuishouding. Dan heb je nog steeds heel veel mogelijkheden; denk aan hazelnoot, kiwibes en rode bes.

Dus: ken de omstandigheden en koppel die aan de te planten soorten; anders steven je af op een teleurstelling. De vegetatie moet goed en gezond kunnen groeien om smakelijk te produceren.

Weten uit welke hoek de wind waait

Verder is een factor als de wind van invloed op het slagen van je project. Over het algemeen hebben planten een hekel aan wind en met name in steden kunnen zogenaamde windtunnels ontstaan. Wind trekt het vocht uit de bladeren dat nodig is voor fotosynthese. Pionierssoorten kunnen er beter tegen en zijn in te zetten om een windbarrière te maken. De plek wordt daar aangenamer van, krijgt een eigen beschutting en functioneert beter. Pionierssoorten als wilg, els en populier zijn bovendien snelgroeiend en bieden in bloei voedsel aan insecten. Els is een stikstofbinder, die andere planten voedt met vruchtbaar strooisel. En aangezien het bos in de loop van

Een rondleiding door Voedselbos Ketelbroek (beeld via Wouter van Eck, in het midden met de groene trui)

de tijd doorgroeit, kun je ondersteunende bomen die in het begin zijn aangeplant er later desgewenst weer tussenuit halen.

Spelen met sferen

Van Ecks ontwerpen kennen vier dimensies. Verandering in tijd (seizoenen), verandering in vegetatielagen en verandering in biotopen hebben we besproken. De vierde dimensie is verandering in sferen. Van Eck: 'Net als dieren hebben mensen behoefte aan afwisseling in het landschap. Bij het ontwerpen van een voedselbos start ik met een vlekkenplan. Ik denk onder meer na over de structuur van de paden waarover mensen gaan lopen en laat die langs verschillende sferen gaan.'

Na het vlekkenplan volgt het beplantingsplan. 'Welke soorten passen bij welke sfeer en bieden verschillende vegetatielagen? Laat een deel open voor zonminnende planten, zoals duindoorn en abrikoos. En creëer een donker deel waar schaduwminnende soorten en bosbodemplanten goed gedijen, zoals daslook en hosta. Maak een soort "jungle" met weelderige groei en met druiven en kiwi's als lianen aan de buitenrand.'

De meeste exoten zijn niet invasief

Van Eck vindt het belangrijk dat gemeenten de rug recht houden en onderscheid maken tussen exoten en invasieve exoten. 'Die laatste groep wil je niet en mag ook niet, maar de meeste planten van elders zijn niet invasief. Dat is een denkfout. Ze leveren juist een bijdrage aan de diversiteit. Omdat voedselbossen meerdere maatschappelijke functies hebben (plukken, eten, proeven), hebben we soorten uit andere regio's nodig. Kijk naar ons eigen dieet: al onze granen zijn Aziatisch, onze aardappelen komen uit Zuid-Amerika, tomaten uit Mexico, komkommers uit India en appels uit Kazachstan. Zo gezien, is een voedselbos een combinatie van inheemse en uitheemse vegetatie met een duidelijk nut: het is ook voor vogels en insecten veel fijner.'

Alles op een rij? Aanplanten maar!

Aanplanten kan het best aan het begin van de winter, als er geen irrigatie nodig is. Volgt er na de aanplant direct een droge hete zomer, geef dan om de paar weken een flinke hoeveelheid water. Dat is beter dan met regelmaat druppelen. 'Planten moeten zichzelf uiteindelijk kunnen redden, juist omdat de bodemcompactie

afneemt, het organisch gehalte stijgt en het bodemvoedselweb met onder meer schimmels ook water levert aan bomen en struiken.'

Communiceer: hoe minder onderhoud, hoe beter

Voor wie gewend is aan een strak gazon en een perk met maar één plantensoort dat goed geschoffeld wordt, is een voedselbos een stijlbreuk. Het ziet eruit als een zootje, zeker in de winter. Voor de kwaliteit van het voedselbos is de vuistregel: hoe minder onderhoud, hoe beter. Stel desondanks wel een gedegen onderhoudsplan op, want enig onderhoud is altijd nodig, al is het maar het verwijderen van woekerende bramen. En, heel belangrijk, communiceer dat aan omwonenden. Van Eck: 'Maak duidelijk dat het voedselbosstelsel zich door de jaren heen moet ontwikkelen. Betrek bewoners er actief bij via participatietrajecten. Zo kent Voedselbos Novio in Nijmegen een beheerovereenkomst tussen de gemeente en bewoners. De gemeente maait overhangende vegetatie aan de rand van de paden, zodat ook gebruikers van een scooter of kinderwagen erlangs kunnen. De rest wordt door de buurtgroep beheerd volgens ecologische principes.'

Soms gaat het ook niet goed. Veel gemeenten werken met het programma 'Schoon, Heel en Veilig'. Ze besteden het onderhoud uit en worden afgerekend op hoe vaak er geschoffeld en gesnoeid wordt. Soms zie je dan werkzaamheden uitgevoerd worden die niet passen bij het seizoen of het weer van dat moment. Daar moeten gemeenten zich bewust van zijn en overeenstemming over bereiken met verschillende afdelingen. De schoffel en de blaasblazer horen gewoon niet thuis in een voedselbos.

Van Eck onderstreept nogmaals waar het gesprek mee begon: 'We moeten onze culturele houding van beheersing en overheersing van de natuur echt afleren. Het moet gaan om samenwerking met de natuur, kunnen delen en daardoor meer opbrengst hebben. Dat is een andere route.'

'Het is cruciaal dat het voedselbosstelsel steeds vruchtbaarder wordt door de biomassa van alle vegetatielagen erboven'

BE SOCIAL
Scan, lees & deel!